

„Itt még csak vendég sem vagyok” – Terék Anna *külFÖLD* című versének antropológiai-biografikus olvasata

Az etnológiai irányultságú irodalomtudományi vizsgálódások hazánkban és egyáltalán Európában nehezen találják meg a talajt, jóllehet negyven évvel ezelőtt keletkezett Clifford Geertz *Mély játék: Jegyzetek a bali kakasvidalról* című munkája, amelyet a kulturális antropológia és az irodalom első egymásra találásának lehet tekinteni.¹ A két tudományterületet *közös mezőjének*² megtalálása nem könnyű. Olyan lényegi kérdések merülnek fel az összekapcsolás során, minthogy „mennyiben képes a kortárs kulturális antropológia, amikor [...] irodalomelméleti problémákban tájékozódik, elvonatkoztatni a terepgyakorlattól [...]? És megfordítva: mennyiben érthet a (cseppet sem ártatlan, hanem nagyon is szubverzív) irodalomtudomány többet egy metaforánál, amikor terepgyakorlatra gondol [...]?”³

Takáts József szerint „vannak olyan területei az irodalomtörténet-írásnak, ahol kézenfekvő, hogy szükség van valamiféle antropológiai perspektívára.”⁴ Példaként említi a népiességkutatáskor vizsgálandó akkulturációs folyamatokat, a kultusz kutatáshoz hozzátartozó közösségi szimbólumhasználat vizsgálatát.⁵ Takáts ezeket a területeket négy csoportra osztva az elsőt úgy jelöli meg, mint „az elidegenítés módszertani eljárását. Annak előfeltételezését, hogy amit olvasunk, egy másik kultúrából származik, amely idegen számunkra, s jelentős és nem problémamentes erőfeszítés szükséges ahhoz, hogy megértsük.”⁶ A dolgozatíró a „vajdasági irodalom” terepére vonatkozólag is érvényesnek véli a fenti kijelentést.

¹ Hárs E.: Antropológia és irodalom – mi van a között? In: Biczó G. (szerk.): Antropológia és irodalom – Egy új paradigma útkeresése. Debrecen 2003. 11.

² Hárs (2003: 11).

³ Hárs (2003: 14).

⁴ Takáts J.: Antropológiai látásmód és irodalomtörténet-írás, In: Módszertani berek: Írások az irodalomtörténet-írásról. Jyväskylä 2006. 23.

⁵ Takáts (2006: 23).

⁶ Takáts (2006: 24).

„Itt még csak vendég sem vagyok”

Terék Anna *külFÖLD* című versének antropológiai-biografikus olvasata

„Másodszor – írja Takáts – az antropológiai látásmód elsősorban nem egyéni, hanem közösségi teljesítményeknek látja az irodalmi szövegeket, s mindazokat a cselekvéseket, amelyek a szövegek elkészítéséhez vagy használatához kapcsolódnak.”⁷ Jelen tanulmány Terék Anna költőnő egy versének közösségi hatásaival foglalkozik. Ennek ellenére semmiképp nem tekinti kizárólagosan közösségi aktusnak az alkotást sem Terék Anna, sem más alkotók esetében, de feltételez bizonyos közösségi összefüggésrendszert.

„Az antropológiai látásmód (harmadszor) ragaszkodik ahhoz, hogy a különböző megnyilvánulásokat, legyenek azok cselekvések vagy szövegek, a bennszülöttek szemszögéből kell értelmezni”⁸ – írja Takáts Geertz *Sűrű leírására* hivatkozva. Ez az antropológiai módszernek kötelező, de az elemzésnek, irodalmi értelmezésnek egy viszonylag nehéz pontja. Az elv kizárólagossá tételével elképzelhető, hogy *elkallódna* az irodalomtudomány, így a saját értelmezést és a „bennszülött” nézőpontot is igyekszem megszólaltatni. És itt érünk a Takáts által leírt elvek közül a negyedik, egyben utolsóhoz, miszerint „az antropológia két nyelv találkozásának a közege.”⁹ Ezt a megközelítést még egy, klasszikus irodalomtudományi szempontból problematikusnak is tekinthető módon, az értelmezéshez a költőnő megszólaltatásával, idézésével fogom alkalmazni, ezzel létrehozva egy biografikus olvasással is érintkező értelmezést.

Az idegenségkutatás a kulturális antropológia egyik nagy témaköre, beszélhetünk kulturális, nyelvi, vallási idegenségről; egyként érdekes vizsgálni a vendégmunkások, turisták, menekültek létmódját antropológiai szempontból. A kutatások közben felmerülnek közös kérdések, mint például az én és a másik elhatárolásának problematikája, az idegen egzotikumként, vagy ismeretlenségéből adódóan félelmetesként való kezelése.¹⁰ A fő kérdés pedig, hogy hogyan tudjuk közelebb hozni az idegent, beemelni a diskurzusba – bizonyosan nem úgy, hogy csupán a sajátból kiindulva tárgyyszerű leírását adjuk neki.¹¹

Jacques Derrida *Az idegen* című munkájában megidézi Oidipusz mondatait Kolonosba érkezésekor, ahol a vak aggastyán szintén idegenként nevezi meg magát:

⁷ Takáts (2006: 28).

⁸ Takáts (2006: 29).

⁹ Takáts (2006: 31).

¹⁰ Czirkos E.: Szembesülni azzal, ami idegen. Fordulat 14 (2011, 4) 131–132.

¹¹ *uo.*

Oidipus: Vak aggastyánnak lánya, mondd, Antigoné, / mely tájra értünk, milyen nép városa ez? / Ki fogja ma fogadni szegény bujdosó / Oedipust fukar adomány morzsáival? [...] De nézz szét, lányom, s pihenőhelyet, ha látsz / itt a nyílt úton vagy egy szent liget hűsén, / állíts meg és ültess le. Meg kell tudni már, / hol vagyunk. Mert idegenek vagyunk mi itt, / s csak a bennlakók mondhatják meg, mit tegyünk.¹²

Az *Ex Symposion* 2005. 53. száma a *Gyűttmentek* címet viseli. Ha elfogadjuk Kácsor Zsolt különbségtételét idegen és gyűttment között, akkor például a Kolonosban végső nyugalomra lelő Oidipusz is csak megérkezése pillanatában idegen, és később jöttmentté válik. „Egy városban idegennek lenni nem azt jelenti, amit jöttmentnek lenni. Az idegen egyszer csak megjön, akkor a bellakók megbámulják, kicsit megutálják, majd az idegen elmegy. A jöttment azonban nem megy el [...], pofátlan módon a városban marad.”¹³ Ellentétben a turistával (aki idegen), nem vonhatja ki magát a bennlakók folyamatos ítélkezése alól. A pöffeszkedő turistán kívül idegen még például a görnyedt hátú menekült is, a jöttment pedig „álbellakónak”, „betelepült letelepültnek” tekinthető.¹⁴ Ez a megfogalmazás összefüggésbe hozható Georg Simmel idegen-értelmezésével: „ehelyütt tehát az idegent [...] nem mint vándort, aki ma jön s holnap megy, hanem mint olyan személyt, aki ma jön és holnap is marad [...] helyzetét lényegileg az határozza meg, hogy nem tartozik ide már eleve, és olyan minőségeket emel be ebbe a térbe, amelyek nem innen származnak és nem is származhatnak innen.”¹⁵

Az idegenség kérdésköre témánk szempontjából több ponton megragadható: az anyaország alkotta kánon és a kívülről létező magyar irodalmak, kívülről alkotó írók, kívülről olvasó közönség, az itt meghatározott kétféle irodalmi hagyomány egymáshoz való viszonya mellett költőnőnk idegensége, „gyűttmentsége” a nyolc éven át Pesten tartózkodása alatt, és ennek hatása költészetére, főként a *Duna utca* című kötetére és a vizsgált *külföld* című versre vonatkozólag egyaránt izgalmakat rejt, melyeket szándékomban áll sorra venni.

„A nem-kanonikus irodalmak iránt újonnan felélénkülő érdeklődés idejében – egyben a multikulturális közeledés szükségességének felismerésekor – égbekiáltóan fontos felülvizsgálni a tradicionális definíciós kategóriákat a terepre

¹² *uo.*

¹³ Kácsor Zs.: Bellakók és oroszánok. *Ex Symposion* 53 (2005, 3) 73.

¹⁴ *uo.* 74.

¹⁵ Simmel G.: Exkurzus az idegenről. In: Biczó G. (szerk.): *Az idegen: Variációk Simmeltől Derridáig*. Debrecen 2004. 56.

„Itt még csak vendég sem vagyok”

Terék Anna *külföld* című versének antropológiai-biografikus olvasata

vonatkozólag.”¹⁶ Óvatosan kell tehát bánnunk az elhatároló, olykor politikai tartalmaktól sem mentes területi irodalmi kategóriákkal.

A megszólaló értelmező a területi kategóriák problémás voltának felismerése ellenére úgy véli, vannak fontos különlegességei, az „anyaországitól” eltérő sajátosságai a „vajdaságinak” nevezhető irodalomnak, mind irodalmi hagyományában, mind írói, olvasói attitűdjeiben. Minthogy „az irodalom összefolyt az új élet problémáival”,¹⁷ más talajból más hagyományok sarjadtak, a más típusú „modernség-jelenségek”¹⁸ az anyaországitól eltérő irodalmi formákat hoznak létre ma is.

A délszláv háborúk okozta trauma külön érdekes hatással volt a vajdasági magyar irodalomra, ugyanis megfigyelhető, hogy „a rövidprózai forma a fiatal alkotók leggyakoribb közlési módja, még a regényszerű szerveződések is töredékekből, narratív fragmentumokból, rövidtörténetekből építkeznek. Mindennek nemcsak poétikai, szociológiai, hanem pragmatikus okai is vannak...”¹⁹

Mindennek az eredője tehát, hogy a területi kategóriák posztmodern újradefiniálása ellenére is úgy tűnik, létezik egy másfajta hagyományokkal és megszólalási módokkal bíró magyar irodalom a Vajdaság területén, aminek az értelmezésébe is bele kell kerülnie a másság kategóriájában való gondolkodásnak. És ezen a ponton elővehetjük az antropológusi „bennszülöttek nézőpontjából” történő megközelítést is.

Kisebbség és identitás témaköre a huszadik századi tragikus történelmi tapasztalatok után a globalizálódó világban felerősödő nacionalizmussal²⁰ együtt kiemelt fontosságú kutatási tereppé vált. A Vajdaság területén is számos kutatás

¹⁶ Dainotto R. M.: „All the regions do smilingly revolt”: The literature of place and region. *Critical Inquiry* 22 (1996) 486–505.

¹⁷ Szenteleky K.: A vajdasági irodalom. *Huszadik Század* (1931) Elérhető: [http://www.huszadikszazad.hu/1931-februar/kultura/a-vajdasagi-irodalom – 2013. máj. 31.]

¹⁸ Gerold L.: Modernség-jelenségek a vajdasági magyar irodalomban. *Tiszatáj* 49, 1 (1995, 1) 44–48.

¹⁹ Mikola Gy.: A redukált létélmény új formái, (A Rituális labdajátékok című antológia szerzőiről. Sirbik Attila, Danyi Zoltán, Bencsik Orsolya és Aaron Blumm prózája). 2012. Elérhető:

[http://zetna.org/zek/folyoiratok/124/mikola.htm – 2013. máj. 28.]

²⁰ Badis R.: A vajdasági magyarság identitásstratégiái. In: Papp R. – Szarka L. (szerk.): *Bennünk élő múltjaink*. Zenta 2008. 319–327.

keretében vizsgálják az ott élő magyarok identitástudatát. Lázár Zsolt és Dušan Marinković a vajdaságiak globális, helyi, regionális identitását vizsgálta 2002-ben.²¹ Kutatásuk kimutatta, hogy az ott élő magyarok leginkább a Vajdasággal tudnak azonosulni, az odakötődés határozza meg identitásuk alapját, érzelmi azonosulásuk a térségre, valamint szűkebb településükre koncentrálódik. Ezután a szubregióval, negyedik helyen Európával azonosulnak a felmérés szerint, Szerbiával pedig elenyésző százalékban, a Balkánnal még kevesebben.²²

Ez a tény témánk szempontjából abban a tekintetben igazán érdekes, hogy ez a Vajdaság régióhoz való identitásképző érzelmi viszonyulás más formáit hozhatja létre az irodalom megélésének. Ahogy Kollár Árpád nyilatkozta,²³ jobban identifikáló erejű az itteni irodalom, ami véleményem szerint nem pusztán magánirodalmat, hanem közösségi erejű, pragmatikus irodalmat teremt, aminek antik hagyományairól többet tudunk, mint a kortársiról. Mindez teret biztosíthat például az irodalom kultikus megélési formáinak is, ami szintén érdekes kutatási teret kínál fel.

Röviden megindokolnám, miért esett a választásom Terék Anna költészetére. Nagy Lászlót idézve: „Nem hiszem, hogy fiatal költészetünk csüggesztő jelenség, mint ahogy némelyek híresztelik...”²⁴ Ugyanígy assmanni megközelítésből szemlélve nem szabad elfelejtenünk, hogy „a kánonmetafora egyrészt feltételezi a világ megkonstruálhatóságát... másrészt végérvényességet és nagyfokú kötelező erőt tulajdonítanak azoknak az alapelveknek, amikhez az így született konstrukciónak igazodnia kell, hogy a „ház” szilárdan álljon.”²⁵

Ezenkívül Terék Anna *Duna utca* című kötetében éppen azokkal az identitáskérdésekkel foglalkozik, amelyekre több tudományterület is keresi a választ; költészetében boncolgatja az idegenség – gyűttmentség, a határhelyzet, a

²¹ *uo.*

²² *uo.*

²³ Varga M.: „Torkig vagyunk a megosztottsággal” - Beszélgetés Kollár Árpád költővel, a Fiatal Írók Szövetségének elnökével. *Helikon* 22, 7 (2011) Elérhető: [http://www.helikon.ro/index.php?m_r=2496 – 2013. máj. 30.]

²⁴ Bányai G.: Korszerű költészet, hagyomány és közönség, Interjú. *Népszabadság*, 1974. máj. 1. Elérhető: [http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/NAGY/nagy00471/nagy00481_o/nagy00481_o.html – 2013. máj. 30.]

²⁵ Assmann, J.: A kulturális emlékezet: írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Budapest 1999. 126.

„Itt még csak vendég sem vagyok”

Terék Anna *külFÖLD* című versének antropológiai-biografikus olvasata

magával „hozott többszólamú örökség”,²⁶ a hordozható identitás, kulturális identitás kérdéskörét, költészetének hatása pedig identifikáló erejű. Jelen tanulmányban az identitáskeresést a jelenleg legnépszerűbb vajdasági versen elemzem, természetesen beágyazva a ciklusba és a kötetbe, melyben helyet kap.

Terék Anna 2011-es megjelenésű, *Duna utca* című kötetének második ciklusát fogom a továbbiakban megvizsgálni, bár a könyv mindegyik verse alkalmas antropológiai szempontú megközelítésre. Ezek azonban a legnagyobb identifikációs erejű versek, amelyek közül is kiemelkedik közösségi erejét tekintve a Vajdaságban legtöbbször szavalt *külFÖLD* című.

Felmutatva a biografikus olvasás lehetőségét, Anna 2006-tól finanszírozott képzésben el tudta kezdeni a pszichológus szakot az ELTE-n, ahol „már kezdődtek a határon túli problémák [...] nem tudtam lekezelni a dékánnal, egyetemi polgárrá nem avattak hivatalosan, merthogy nekem nem érkeztek meg a papírjaim időben, határon túli voltam, nem tudtak hova tenni...”²⁷ Az első interjúban, amikor arról kérdeztem, ki tudná-e bővebben fejteni a vers egyik kiáltó mondatát: „itt még / vendég sem vagyok, / hanem csak / társadalmi probléma / vagy egy / nemzeti zűrzavar tartozéka”, ekképp felelt:

Úgy éreztem ott, hogy ez a határon túliság tényleg egy probléma. Igazából velünk teljesen úgy bánnak, mint a bevándorló afrikaiakkal, vagy a bevándorló kínaiakkal, annak ellenére, hogy magyar nyelvűek vagyunk, magyar a kultúránk, magyar a nemzetiségünk, a kínaiakkal kell mondjuk sorba állni a bevándorlási hivatalban. Sőt velük sokszor kedvesebbek, mint velünk... És akkor ebből azt szoktam leszűrni, hogy végülis ők se nagyon tudnak velünk mit kezdeni, és azzal, hogy Magyarország önmagával határos, körülveszik az elszakított területe... Valahogy nem találjuk egymással a párbeszédet. Miközben csak meg kéne nyugodni és el kellene kezdeni beszélgetni. Mert úgy fél mindenki a másiktól meg mi is nagyon sokat várunk el – én is úgy mentem oda Budapestre, hogy most végre valahova tartozni fogok és majd tárt karokkal várnak – ehhez képest nem vártak tárt karokkal....²⁸

A vers felkérésre készült, keletkezési körülményei Anna elbeszélésben a következőképp hangzanak:

Az Újvidéki Színi Akadémistáknak, a diákoknak volt egy ilyen beszédgyakorlati órájuk, ami vizsgára Kovács Frigyes színművész kitalálta, hogy szerezzenek minél több kortárs szöveget, ami a hontalanságról szól – hogy se itthon nem jó, se máshol

²⁶ Thomka B.: A határörvidék spiritualizálása. 2010. Elérhető:

[<http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/118/thomka.htm> – 2013. máj. 30.]

²⁷ *uo.*

²⁸ Saródi Sz.: Gyüttment-történetek. Kézirat. Szakdolgozat. SZTE BTK 2013.

nem jó... És akkor az egyik lány, Raffai Ágnes, aki akkor színi növendék volt, kért meg, hogy írjak erről a témáról valamit. Írtam neki ilyen kis rövidkéket, meg próbáltam lerázni, és akkor mindig írta, hogy nem, ez nem jó, hogy rendesen szedjem össze magam... Az első része, „a Puskinban sírtam először”, ment a fejemben egy jó ideig, ezzel akartam valamit kezdeni. És akkor végülis leírtam, és elég indulatból írtam, tehát én azért nem vagyok ezzel a verssel kibékülve, utána szerkesztgettem, meg átírtam, meg húztam ki belőle elég sokat, de nem voltam vele nagyon megelégedve. Viszont a Kovács Frigyes is nagyon meg volt vele elégedve, elkezdte imádni, ki is dobálta valami elismertebb íróknak a szövegeit, ami nekem nagyon nagy büszkeséget okozott akkoriban. És tudom, hogy ő volt annyira elragadtatva először, hogy ez olyan szöveg, ez üt ... Úgyhogy így íródott a *külföld*. De aztán utána végülis úgy éreztem, hogy nagyon beleillik ebbe a koncepcióba, ami kialakult az én fejembe.²⁹

Raffai Ágnes színi akadémista, a *Beépített holmik* című előadás egyik színésznője kérésemre így emlékszik vissza a vers keletkezési körülményeire:

Másodéves voltam Újvidéken, a Színművészeti Egyetemen. Beszédtanárukkal, Kovács Friggyessel arról beszélgettünk, mit készítsünk a félévi beszédvizsgánkra. Rájöttünk, hogy alig ismerjük a vajdasági irodalmat, ezért elkezdtünk olvasni, kutakodni. A "nagy régiek" kötetét bújtuk, de - szentséggyalázás vagy sem - nem találtunk olyan verseket, amik igazán megfogtak volna bennünket. Jött a mentőötlet: körlevél a fiatal, irodalommal foglalkozó barátoknak. Szűkíteni kell a lehetőségeket, ezért megállapodtunk a "menni vagy maradni", "ittthon vagy otthon" kérdéskörben. Szép számban érkeztek írások. Könnyen összeállítottuk belőlük - és néhány "talált" szövegből - a vizsgánkat, ami szerintem egész jól sikerült.

Anna is ekkor küldte a *külföld*-et. Emlékszem, nógatni kellett, és ő nagyon nem volt megelégedve a szöveggel. Mikor viszont mi, az osztály, elolvastuk, lenyűgözött bennünket. Nagy vita indult: ki mondja el ezt a verset?! Kompromisszumot kötöttünk: felváltva mondják a lányok. Nagyon szerettük.

Olyan, mintha én írtam volna. Mintha rólam szólna. És még sokakról. Szeretem az olyan műveket, amik emberszagúak, tiszták, őszinték. Nem az erőltetett rímekkel, nem a kitalált, kényszeredetten odaszült hasonlatokkal vagy megszemélyesítésekkel akar hatni, hanem az őszinteségével.

Én később megtanultam az egész verset, és több helyen felléptem vele. Hihetetlen volt, hogy az első fellépésem után a fél terem zokogott, és könnyes szemekkel hálálkodtak. Tudtam, hogy remek szöveg született, amit hálás előadni. De a visszajelzés mindig kell. Ekkor nagyon megerősítettek benne: jó volt Annát felkérni! Aztán jött az ötlet: Anna többi versét összekombinálva készítsünk előadást! Több variáció és próbálkozás után Hajvert Ákos vette a kezébe a gyeplőt, s dolgozott

²⁹ *uo.*

„Itt még csak vendég sem vagyok”

Terék Anna *külföld* című versének antropológiai-biografikus olvasata

velem és Pál Ágnessel. A Beépített holmik bemutatója 2011.április 9-én volt. Értékes előadás, mi nagyon szeretjük. Sajnos (?) Ágnes Külföldre költözött, így nem valószínű, hogy a közeljövőben játszani fogjuk.

A *külföld* című vers tehát felkérésre készült, „dühből” íródott,³⁰ ebből következően a szerző nem is tartja kellően jó versnek, mégis a Vajdaságban ez a legnépszerűbb. Mielőtt rátérnénk a vers helyi identitásképző erejére, nézzük meg közelebbről a verset. Címében is érdekes, ugyanis bár a kötet egészére jellemző a kisbetűk-nagybetűk sajátos, tudatos használata, a csupa nagybetűs szó (FÖLD) egyedi a kötetben. Anna az interjúbán megerősíti az adekvát olvasói értelmezést, miszerint szimbólumról van szó, az „anyaföld, a föld, a földhöz tartozás, a hon”-ra utal a kiemelés, ezzel a szimbolikus formával kicsit visszakapcsol a *Mosolyszakadás* kötethez, ahol közvetlenebbül szimbolikus formákkal találkozunk, ezzel együtt kicsit eltér ennek a kötetnek a poétikai eljárásaitól. Az efféle, Ady szimbolizációs technikájától sem teljesen elütő szimbólumhasználat egyszerűsít, egyben megfogalmazhatatlanságra utal.

„a Puskinban sírtam először / pesten” sorral indít a vers, ez a rész keletkezett először, ebből épült fel a vers. Az „először” sírás prózai keménysége feltételezi a pesti sírás ismétlődéseit, ahol már maga Pest is konnotálja, hogy Magyarország, az anyaország fővárosáról van szó, tehát ami a (kisbetűs) pesten történik a versben, az színekdochikusan az anyaországban történik. A verskezdes („a Puskinban sírtam először / pesten, / valami buta filmre ültem be, / nevetséges vígjátékra, / másra nem volt már jegy, / másra nem volt már pénzem, / és nevetett a moziban ülő / másik hat ember. / hosszú könnyeim / lecsúsztak arcomon, / a nyakamon végig / egészen a dekoltázsomba.”) visszautal a *körhinta* című vers egyik részére: „a körhintán sírtam először / a vásárban, / valami lovackára ültem rá, / nevetséges műanyag lóra, / másra nem volt már hely, / másra nem volt már idő, / és nevetett a körhintán / ülő másik hat gyerek. / rövid könnyeim / lecsúsztak az arcomon, / a nyakamon végig, / egészen a nadrágomba.” Az alaphelyzet hasonló, banális szórakozási formák közepette hullat könnyeket a lírai alany, a *körhinta* rövid könnyei talán a kisebb fájdalomra, a „biztonságban” sírásra, a *külföld* hosszú könnyei pedig talán a talajvesztettség első megtapasztalásában való sírásra utal. Amint akkultúrálódik a lírai én a domináns kultúrába, ezek a könnyek ismét rövidde válnak: „aztán lassan a hosszú könnyek / egészen röviddek lettek, / ma már úgy nézek szemekbe, hogy / nem keresek válaszul tekinteteket...”

³⁰ uo.

A kényszeres akkulturációs folyamat fájdalmas, traumatikus felismerésbe torkollik: „nekem évek kellettek, hogy / rájöjjenek: / itt még / vendég sem vagyok, / hanem csak / társadalmi probléma / vagy egy / nemzeti zűrzavar tartozéka. / s egy problémának jobb, ha / nincsenek könnyei, szemei. túrni kell. (?/!)”

Ismét létjogosultsága van a biografikus olvasatnak, ugyanis több életrajzi esemény megjelenik a versben:

Annai hülyeséget kérdeztek tőlem az elmúlt nyolc év alatt, amióta Magyarországon éltem, hogy ezeken már tényleg csak nevetni tudok. Az ember jön valahonnan, és akkor azt hiszi, hogy az ő környezetét mindenki ismeri, miközben honnan ismerhetné... Nem magától értetődő, hogy amit én átéltem, az mindenki számára nyilvánvaló... Persze voltak olyan kérdések, amik meg tényleg az ostobaságról szóltak, mondjuk le is írtam a versbe, hogy öltél-e bosnyákot. Tehát ami azért már tényleg az irrealitás határát nemhogy súrolja, át is lépi.³¹

Ennek az élménynek a versbéli kifejtése olvasható a következő sorokban:

egyszer egy pesti fiúval beszélgettem, / ő is, mint minden pesti fiú, / színlelt intelligenciával / próbálta menteni menthetetlen sármját: / okossággal próbálta takarni / szorongós tekintetéből a dühöt. / megkérdezte, milyen volt élni a / háborúban, / s én meséltem neki / a számomra természetes / üres polcokról, / fátlan karácsonyokról, / játékos áramszünetekről, / detonációtól remegő ablakokról. / nézett rám, hosszan, mint aki, / érteni akarja az érzéseket, / s megkérdezte: / te is öltél bosnyákot?

A versben hangot kap a gyűttmentség problematikája is: miután megtörtént az új közegbe való, soha sem teljes beilleszkedés („de rólam üvölt, ha / testem keresztbe feszül is, / hogy máshonnan jöttem”), a régi otthon már nem fogad vissza, idegenné, talajvesztetté válik a gyűttment mindkét közegben: „már nem tudok belesimulni / a szabadkai tájba. a lábnymaimat a sár is visszadobja...” - olvasható a versben, ami beletörődő, lemondó, keserű hangon zárul. Az utolsó két sor („pedig jó lenne végre valahol / valóban külföldinek lenni”) többféleképpen értelmezhető, megengedi azt az olvasatot is, ami ugyan nem következik a vers egészéből, hogy mégis otthonának érzi ezt a *külfÖLD* címmel megbélyegzett pesti magyar közeget, vagy a gyűttment-konceptióból kiindulva jelentheti a se ide, se oda tartozást, a teljes talajvesztettséget, amikor még idegen sem tud lenni az ember (vö. „Egy városban idegennnek lenni nem azt jelenti, amit jöttmentnek lenni. Az idegen egyszer csak megjön, akkor a bellakók megbámulják, kicsit megutálják, majd az idegen elmegy”).

³¹ *uo.*

„Itt még csak vendég sem vagyok”

Terék Anna *külFÖLD* című versének antropológiai-biografikus olvasata

Utóbbi értelmezéshez húz közelebb Anna asszociációja arra a kérdésre, hogy mit jelent neki ez a zárás:

...amikor elmegyek Horvátországba, mindig van egy olyan érzésem, hogy hazajöttem, miközben soha nem laktam Horvátországban. De valahogy nekem ez mindig összetartozott, ugye én Jugoszláviában laktam, és a mai napig, hogyha oda elmegyek, akkor valami otthon-érzésem van. Ami ilyen furcsa dolog, mert ott egy idegen vagyok, nem vagyok otthon. És életemben először tavaly nyáron volt, amikor Rijekában sétáltam, akkor éreztem azt, hogy itt tudnék úgy funkcionálni, mintha idegen lennék... Életemben először akkor éreztem azt, hogy valahová mégiscsak tudnék úgy tartozni, hogy idegen vagyok... Úgy tudnék ott otthon lenni, hogy horvátok közt magyar. Akkor végre le tudna válni rólam az a jelző, hogy határon túli...³²

Az értelmezés után a *külFÖLD* közösségi költészeti erejét bizonyítandó, tizenkilenc éves diákok számára összeállítottam egy rövid kérdéssort az általuk már előzetesen is ismert versről, ami az alábbi kérdéseket tartalmazta: 1. Milyen érzések fognak el a vers olvasásakor? 2. Ismerted-e korábban, vagy most olvasod először? 3. Tetszik-e Neked ez a vers? Ha igen, miért, ha nem, miért nem? 4. Szerinted miért van nagybetűvel írva a FÖLD szó a címben? 5. Mi a véleményed erről a versorról, versbéli gondolatról: "Túrni kell. (?)"? 6. A vers olvasatában hogy értelmezted a címet? Mivel tizenkilenc évesek voltak megkérdezettjeim, a középiskolai verselemzési szokásokhoz igazítottam kérdéseimet. A kérdezés semmilyen szinten nem volt reprezentatív, de a beérkezett válaszok mégis érdekesek lehetnek, és esetleg kiindulópontjai lehetnek további, szélesebb körű, középiskolai elemzésnek. Sz. Ákos válaszait közlöm itt:

Milyen érzések fognak el a vers olvasásakor?

Keserűség, émelygés... Szinte már rosszul vagyok, annyira feldühít, hogy az emberek rossz modora (és most szépen fejeztem ki magam) mennyire le tudja törni mások szárnyait. Fáj, hogy embernek kell lennem, mert én is (csakúgy, mint bárki más) tele vagyok szörnyűbbnél szörnyűbb hibákkal, persze ez természetes és törekszem ezek lecsiszolására, de nagyon sok ember magasról tesz az efféle dolgokra. Hamar ítélünk, sztereotipizálunk és tapossuk a másikat.

Ismerted-e korábban, vagy most olvasod először?

Igen, több helyen is találkoztam már a verssel: versösszeállításokban, versenyeken. Sőt, több ismerősöm szájából is hallottam.

³² uo.

Tetszik-e Neked ez a vers? Ha igen, miért, ha nem, miért nem?

Versmondó szemmel nézve: ha lány lennék, biztosan megpróbálkoznék az elmondásával. Van benne néhány érzés, ami igencsak megfogott, mégis úgy gondolom, hogy EZ a vers hitelesen csak egy olyan ember szájából hangozhat el, aki valami nagyon hasonló élményben részesült, mint Terék Anna, vagy pontosan tudja és átérzi, mivel az egyik nagyon közeli ismerőse/barátja élte át ezeket... Mindenesetre nagyon őszinte mondatok/gondolatok hangoznak el a versben, amiket manapság úgy gondolom, meg kell becsülni.

Szerinted miért van nagybetűvel írva a FÖLD szó a címben?

Nyilván a hontalanságra szeretett volna utalni vele. Arra, hogy jó lenne végre valahol megtalálni azt a nyugalmas helyet a világban, amit otthonának nevezhet és a körülötte lévők normális emberként viselkednek egymással.

Mi a véleményed erről a verssorról, versbéli gondolatról: "Túrní kell. (?)"

Az, hogy ez az igazság. Az ember vagy tűr, vagy lázad. Ám ha lázadunk, akkor legnagyobb valószínűséggel előbb vagy utóbb „kicsinálnak” bennünket (vagy erővel beolvasztanak).

A vers olvasatában hogy értelmezed a címet?

A mi helyzetünk eléggé bonyolult, sehova sem tartozhatunk igazán: „ittthon” utálnak, mielőbb be akarnak olvasztani bennünket. „Ott” pedig végképp nem kellünk senkinek (persze kivételek mindkét oldalon vannak). Ez a tragédia a mi sorsunkban, hogy két kő között morzsolódva nem lehet megmaradni: előbb-utóbb elfogyunk, de nem is ez a lényeg... Ezt mi nem akartuk, nem tehetünk róla, hogy megtörtént és mi csak nyugalmat szeretnénk valahol, békében élni!

A dolgozatban kulturális antropológia és irodalom kapcsolatában szerettem volna szemlélni egy fiatal kortárs vajdasági költőnő, Terék Anna költészetét legnépszerűbb versén keresztül. Szerettem volna kihangsúlyozni, hogy a vajdasági irodalom, a kortárs jelenségek vizsgálata, az idegenség és gyűttmentség kérdésköre olyan társadalomtudományi, antropológiai szempontból érdekes kérdések, melyek Terék Anna költészetében, a vizsgált *külFÖLD* című versben mind hangsúlyt kapnak.

Amellett, hogy a *Duna utca* itt nem vizsgált többi versében megjelenő gondolatok is (főként a második ciklus versei a példái ennek) társadalomtudományi fogalomrendszerbe helyezhetők, annak használatával olvashatók, legalább ilyen fontosnak tartom Terék Anna költészetének pragmatikus, identifikációs, közösségi szegmenseit, melyekre számtalan példát felsorakoztathatunk. Terék Anna ehelyütt nem elemzett *Mosolyszakadás* című kötetének 2007-es megjelenését követő évben már érettségi táblóra került Anna

„Itt még csak vendég sem vagyok”

Terék Anna *külfÖLD* című versének antropológiai-biografikus olvasata

egyik verse; a *Duna utca* pedig még meg sem jelent, amikor a Vajdasági Magyar Versmondók Egyesülete egy előadást állított színpadra a *Duna utca* kötet nyomán Raffai Ágnes és Pál Ágnes szereplésével. Hajvert Ákos Radnóti-díjas versmondó és a Szép Szó Tábor szervezője szerint a Vajdaságban leggyakrabban elmondott vers Terék Anna *külfÖLD* című verse, aminek identifikációs hatását érdemes lenne külön megfigyelések keretében vizsgálni.

IRODALOMJEGYZÉK

Assmann, J.: A kulturális emlékezet: írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Budapest 1999. 126.

Badis R.: A vajdasági magyarság identitásstratégiái. In: Papp R. – Szarka L. (szerk.): Bennünk élő múltjaink. Zenta 2008. 319–327.

Bányai G.: Korszerű költészet, hagyomány és közönség, Interjú. Népszabadság, 1974. máj. 1. Elérhető:

[http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/NAGY/nagy00471/nagy00481_o/nagy00481_o.html – 2013. máj. 30.]

Czirkos E.: Szembesülni azzal, ami idegen. Fordulat 14 (2011, 4) 131–132.

Dainotto, R. M.: „All the regions do smilingly revolt”: The literature of place and region. Critical Inquiry 22 (1996) 486–505.

Gerold L.: Modernség-jelenségek a vajdasági magyar irodalomban. Tiszatáj 49, 1 (1995, 1) 44–48.

Hárs E.: Antropológia és irodalom – mi van a között? In: Biczó G. (szerk.): Antropológia és irodalom – Egy új paradigma útkeresése. Debrecen 2003. 11.

Kácsor Zs.: Bellakók és oroszlánok. Ex Symposion 53 (2005, 3) 73–74.

Mikola Gy.: A redukált létélmény új formái, (A Rituális labdajátékok című antológia szerzőiről. Sirbik Attila, Danyi Zoltán, Bencsik Orsolya és Aaron Blumm prózája). 2012. Elérhető:

[<http://zetna.org/zek/folyoiratok/124/mikola.htm> – 2013. máj. 28.]

Saródi Sz.: Gyüttment-történetek. Kézirat. Szakdolgozat. SZTE BTK 2013.

Simmel G.: Exkurzus az idegenről. In: Biczó G. (szerk.): Az idegen: Variációk Simmeltől Derridaig. Debrecen 2004. 56.

Szenteleky K.: A vajdasági irodalom. Huszadik Század (1931) Elérhető: [http://www.huszadikszazad.hu/1931-februar/kultura/a-vajdasagi-irodalom – 2013. máj. 31.]

Takáts J.: Antropológiai látásmód és irodalomtörténet-írás, In: Módszertani berek: Írások az irodalomtörténet-írásról. Jyväskylä 2006. 23.

Thomka B.: A határörvidék spiritualizálása. 2010. Elérhető: [http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/118/thomka.htm – 2013. máj. 30.]

Varga M.: „Torkig vagyunk a megosztottsággal” - Beszélgetés Kollár Árpád költővel, a Fiatal Írók Szövetségének elnökével. Helikon 22, 7 (2011) Elérhető: [http://www.helikon.ro/index.php?m_r=2496 – 2013. máj. 30.]

ABSTRACT

Experience of strangeness seems to be one of the most favourite common themes of cultural anthropology and literary studies. The aim of this study is to determine the best way to use anthropological methods in literature. The main method of the essay is using life history elements in the interpretation of the poem of Anna Terék. Anna Terék and her poetry comes from a Serbian-Hungarian area (called Vajdaság), the poet is a Hungarian descent living in Serbia, and as is it is well-known in Europe, living as a minority is never without real problems. And 'the homecoming' to the mother-country can be traumatic as well. The poetry of Anna involves nationality and cultural identity problems. These sentiments of the lyricist come from real experiences of strangeness from those student years the poet spent in Hungary. As she recalls her memories from those years in the life history interview of this research, she helps us to interpret the symbols of the identity problems in her poems. In this study there is no possibility to interpret all the artworks of the second collection of poems, called Danube Street, that is why the essayist has chosen the most self-explanatory example of the collection. The title of this poem is *outLANDer*, and as we can believe in the indexes of reciting poetry in Vajdaság, this is the most popular poem amongst Hungarians living in Serbia. For this very reason, dealing with the national roots and force of this poetry can be a feasible solution to the problems of literary anthropology.